

Kur'ân-ı Kerim'de Ses Yansımaları Kelimeler

Numan ÇAKIR*

Özet: Canlı ve cansız varlıkların çıkardıkları seslere benzetilerek oluşturulan ses yansımaları kelimeler, hemen hemen bütün dillerde bulunmaktadır. Bu tür kelimeler, kulağa hoş gelen kendilerine mahsus tınıları ve anlatıma kattıkları canlılık ve renklilik sebebiyle daima kullanılagelmiş ve ilgi çekmişlerdir. Ses yansımaları kelimeler Arapçada da geniş yer tutmaktadır. Arap dilinin bütün özelliklerini ve inceliklerini taşımasının doğal sonucu olarak Kur'an-ı Kerim'de de birçok ses yansımaları kelime bulunmaktadır. Hatta bazıları Kur'ân-ı Kerim'de ses yansımaları kelimelerin bulunmasını, onun i'câz ve cihlerinden biri olarak saymışlardır. Biz de bu makalede Kur'ân-ı Kerim'de geçen bazı ses yansımaları kelimeleri ele alıp onların anlamlarını nasıl yansıttığını inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân'da yansıma, taklit, ses-mana uyumu

Onomatopoeic (Reflective) Words in the Holy Qur'an

Abstract

Onomatopoeic words created by simulating the sounds coming from living and non-living beings are found in almost all languages. Such words have always been used and attracted attention because of their special tone and expression that sounds pleasant and they add vitality and colour. Onomatopoeic words are also widely used in Arabic. As a result of the fact that it carries all the characteristics and subtleties of the Arabic language, there are many onomatopoeic words in the Holy Qur'an. Some even consider the Holy Qur'an to contain onomatopoeic words as one of the proofs of its miracles. In this article, we will discuss some onomatopoeic words in the Holy Qur'an and show how they reflect their meaning.

Keywords: Onomatopoeia in the Qur'an, imitation, sound-meaning harmony

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Gönderilme Tarihi: 30 Ekim 2018, Kabul Tarihi: 29 Aralık 2018

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, numancakir@bayburt.edu.tr, orcid.org/0000-0001-4729-6721

Giriş

İnsanların birbirleriyle iletişim kurmaları, yeryüzündeki varlıkları kadar eski tarihlere dayanmaktadır. İnsanlar arasındaki iletişimi sağlayan vasıtaların başında, dil gelmektedir. İnsanlar arasında tecrübe, bilgi, fikir vb. aktarımları dil aracılığıyla sağlanır. Sınırlı amaçları yerine getirmek üzere başka iletişim araçları da, mesela mimikler, jestler, anlamsız gibi görünen bazı sesler ve işaretler de kullanılabilir. Ancak bunların hiçbiri dilin yerine getirdiği işlevleri tam olarak karşılayacak nitelikte değildir.

Dilin farklı ölçütler kullanılarak birçok tanımı yapılmıştır. İbn Cinnî (ö. 392/1002) dili, “her topluluğun istek ve gayelerini kendisiyle ifade ettiği sesler” olarak tanımlamış¹, bazı âlimlerin bütün dillerin aslının işitilen sesler olduğunu kabul ettiklerini, bu görüşün doğru bir değerlendirme ve kabul edilmeye layık olduğunu belirtmiştir.² Ses ise, Câhız’ın (ö. 255/869) dediği gibi, belli bir sıralamayı gözeterek harflerin anlamlı bir bütün oluşturduğu telaffuz aracıdır.³ Bu nedenle dilciler ilk zamanlardan itibaren seslere önem verip onları değişik yönlerden incelemişlerdir.

Sesin insanla beraber var olduğu hususunda kuşku yoktur ve sesin insanın ilk iletişim araçlarından biri olduğu da söylenebilir. Ancak hangi sesin neyi ifade ettiği ve bu seslerin nasıl bir disiplinin ardından kelimelere dönüştüğü ve hangi aşamalardan geçtiği hala merak konusudur.⁴

Tabiattaki canlı ve cansız bütün varlıklar, ister kendi güçleriyle olsun, ister dış etkenlerle olsun, birtakım hareketlerin, gürültülerin kaynağı durumundadır. Tabiatın hareketliliği ve canlılığı karşısında onu sürekli gözleyen, onun bir üyesi olan ve konuşma yeteneğine sahip olan insan, tatma, koklama, duyma, görme ve dokunma duyularının yardımıyla tabiattaki canlılığı ve hareketliliği tarih boyunca adlandırmaya ve söz biçimine getirmeye çalışmıştır.⁵

Arapçada ve dünyanın bütün dillerinde tabiattaki hadiselerin bir kısmı dile getirilirken kelimelerin bazısında ünlü, bazısında ünsüz; bazısında sesli, bazısında sessiz; bazısında yumuşak, bazısında sert harfler kullanılması o sesleri taklit etmeye açık bir delil olduğunda hiç şüphe yoktur. Özellikle hayvanların çıkardıkları sesleri taklit etmek için vaz’ edilen kelimelerle onların gerçek sesleri arasındaki tabii alakaya işaret etmek için büyük zorluk çekmiyoruz. Serçe cıvılda, güvercin ve kumru öter, kedi miyavlar, köpek havlar, buzağı böğürür, kurt ulur... Bu cıvılda, ötme, miyavlama, havlama, böğürme ve uluma fiilleri, hayvanlardan işitilen seslerle karşılaştırı-

¹ Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, tahk. Muhammed Ali Neccâr, Beyrut: el-Mektebetu'l-ilmiyye, ts., I, 33.

² İbn Cinnî, *el-Hasâis*, I, 46-47.

³ Ebû Osman Amr b. Bahr Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, tahk. Abdusselam Harun, 7. bs., Kâhire: Mektebetu'l-Hancî, 1418/1998, I, 79.

⁴ Ömer Müftüoğlu, *Kur'an'ın Sesleri*, Ankara: Otto Yayınları, 2015, s. 28.

⁵ Hamza Zülfişkar, *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1995, s. 1.

lırsa aralarında büyük bir yakınlık olduğu görülür. Bunlara gök gürlemesi, ateşin hafif gürültüsü, suyun şırıltısı vb. tabiatın alınan sesler; ağlayanın hıçkırması, bir yeri ağrıyanın inlemesi, ölmek üzere olanın hırıldaması, hastanın çığlık atması, boğularak ölenin hırıltısı vb. insanın farklı hislerini ifade eden sesler; gömleğin yırtılması, kalemin kırılması, meyvenin koparılması, dalın kesilmesi, kurutulmuş yiyeceklerin çiğnenmesi, odunun kırılması, kapının gıcırdaması vb. sesler de eklenebilir.⁶

Ses yansımali kelimelerin birçok tanımı yapılmıştır. Onlardan bazıları şöyledir: “Tabiat seslerini andıran kelime”⁷, “tabiat seslerini tasvir veya kabataslak taklit ederek meydana gelen ses toplulukları”⁸, “bir şeyin çıkardığı sese benzer bir sesle yapılan kelime”⁹, “dış gerçeklik düzleminde var olan ses ya da gürültüleri, işitimsel izlenimi yansıtacak biçimde aktaran, adlandırılan gerçeği ses öykünmesi yoluyla belirten dilsel öge.”¹⁰ Bu tanımlardaki ortak nokta, yansımanın hiçbir zaman dünyadaki sesin tam bir dengi değil, onun bir benzeri olduğudur. Yani insan duyduğu ya da algıladığı sesleri kendi kişisel-kültürel özelliklerine, birikimlerine göre dille ifade etmektedir.¹¹

Ses yansımali kelimeler için Türkçe’de farklı terimler kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesinde “lafz-ı taklîdî”, “savt-ı taklîdî”¹², “taklîdî ahenk”¹³ ve “taklîdî kelimeler” kullanılmıştır. Son zamanlarda ise “yankı kelime”, “yansıtıcı kelime”, “ses yansımali kelimeler”, “yansılama”, “sese benzettirmeli isimler”, “yankılık”, “onomatopée”, “tabiat taklidi söz”, “ses taklidi”, “ses taklidi

⁶ Subhî Sâlih, *Dirâsât fi fihri'l-lüga*, Beyrût: Dâru'l-ilm li'l-melâyi'n, 16. bs., 2004, s. 152.

⁷ Vecihe Hatiboğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1978, s. 133.

⁸ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986, s. 402.

⁹ *Dilbilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1949, s. 206.

¹⁰ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yay., 2007, 2. bs., s. 216.

¹¹ Akartürk Karahan, “Memlük-Kıpçak Türkçesi Sözcükleri: Yansıma Fiiller Üzerine Bir İnceleme”, *Tübar*, 2016 (Güz), sayı: XX, s. 106.

¹² Zeynep Korkmaz, *Grameri Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1992, s. 170; Zülfikar, *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*, s. 2.

¹³ Tahiru'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul: Enderun Kitâbevi, 1994, s. 17.

Tahiru'l-Mevlevî (ö. 1371/1951), bu tür kelimeler için “taklîdî ahenk” terimini kullanmış ve onu “bir fikri, bir duyguyu, bir hayali, kelimelerin anlamından ziyade çıkardıkları seslerle anlatmak” diye tarif etmiş ve bunun iki çeşidi olduğunu belirtmiştir. Birincisi basit olup çocukların bile yapabilecekleri şeylerdendir. Buna misal olarak şu beyti vermiştir:

Şıp şıp diye indi merdivenden

Açtı kapıyı küşâde-gerden

Bu beyitte geçen “şıp şıp” kelimesi, ayağa giyilen terliklerin merdiven basamaklarına dokunmasından çıkan sesi hatırlatmaktadır.

Tahiru'l-Mevlevî’ye göre, asıl taklîdî ahenk, kapalıca ve sanatkârane yapılır. Başka manaya delalet eden bir kelimenin söylenişinden ayrıca bir taklîdî ahenk çıkarılır. Mesela Şeyh Galib, bir fırtına esnasında gök gürlemesini şöyle tasvir etmiştir:

Güm güm öter âsman sadâdan

Güm-geşte zemin bu maceradan

O, gürültüyü “güm-güm” kelimelerinden başka “güm-geşte” lafızıyla da işittirmiştir. Güm-geşte, kaybolmuş demek olup ilk hecesindeki “güm” gümlenmek anlamını hatırlattığı için, o lafızla gizli ve sanatkârane bir taklîdî ahenk yapmıştır.

sözcükler”, “yansımali sözcükler”, “yansıma sözcük”, “yansıma” vb. terimler kullanılmaktadır.¹⁴

Onomatopoeia, Grekçe bir terim olup Latince’ye oradan da bazı küçük ses değişimleriyle öbür Batı dillerine geçmiştir. Grekçe “onoma” ve “poein” kelimelerinden oluşan bu birleşik kelime “onoma”, ad veya kelime; “poein” ise, ad verme ya da ad kurma diye çevrilebilir. Onomatope terimini Marouzaeau, “bir şeyin çıkardığı sese benzeyen, o sesi andıran seslerle yapılan kelime” diye tanımlamıştır.¹⁵ İngilizcede bu terime yakın olarak “echo words”, “reduplicative words”, “imitative words” ve “sound symbolism”; Almancada ise “lautbild”, “lautmalerei” ve “schallnachahmung” terimleri bulunmaktadır.¹⁶

Ses yansımali kelimelerin bir metinde çokça bulunması, o metne biçimsel ve anlamsal zenginlik kazandırdığı gibi, aynı zamanda varlıkları ve olayları metin içinde daha canlı ve daha dinamik kılar. Bu sözler vasıtasıyla sanki maddî âlemin varlık ve olayları metne dâhil edilir. Yansıtılan varlık veya hareketin karakteri, özellikleri, durum ve keyfiyeti, ahengi ve tınısı ortaya çıkar.¹⁷

Nesne ve fiilleri yansıtıkları seslerle isimlendirme, lafızla manası arasındaki alaka konusundaki tartışmalara dayanmaktadır. Bu konudaki tartışmalar, lügatçılarla filozoflar arasında uzun senelerden beri devam etmektedir. Bazıları lafızla manası arasında tabii bir alakanın bulunduğunu kabul ederken, bazıları ise lafızla manası arasındaki alakanın tesadüfî olup her hangi bir mantığa veya genel bir kurala uymadığı hükmüne varmışlardır.¹⁸

Lafızla manası arasında bir alakanın olduğu görüşü, Halil b. Ahmed (ö. 175/791), Sibeveyh¹⁹ (ö. 180/796), Abbad b. Süleyman Saymerî (ö. 250/864) tarafından savunulmuş²⁰ ve bu konudaki araştırmalar İbn Cinnî’nin elinde zirveye ulaşmıştır. Bu görüşü çağdaş batılı bilginlerden Ferdinand de Saussure, Otto Jespersen, Humboldt ve Leonard Bloomfield; Araplardan ise Ahmed Fâris Şidyâk, Abbâs Mahmûd Akkâd, Subhî Sâlih, Muhammed Mübârek ve Mâzin Mübârek desteklemiştir.²¹

¹⁴ Karahan, “Memlük-Kıpçak Türkçesi Sözcükleri: Yansıma Fiiller Üzerine Bir İnceleme”, s. 107.

¹⁵ Zülfikar, *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*, s. 2.

¹⁶ Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, s. 170; Zülfikar, *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*, s. 2; Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, s. 216.

¹⁷ Ergün Koca, “Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansıma Sözcüklerin Leksiko-Semantik Analizi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2012 (Yaz), sayı: XII/1, s. 394.

¹⁸ Salih Selim Abdülkadir Fâhîrî, *ed-Delâletu’s-savtiyye fi’l-lügati’l-Arabiyye*, İskenderiyye: el-Mektebu’l-Arabiyyu’l-hadis, ts., s. 9.

¹⁹ Fâhîrî, *ed-Delâletu’s-savtiyye fi’l-lügati’l-Arabiyye*, s. 9-10.

²⁰ Celâlüddîn Abdurrahman Suyûtî, *el-Muzhir fi ulûmi’l-lüğa ve envâihâ*, tahk. Muhammed Ahmed Câdu’l-Mevlâ Bek, Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Ali Muhammed Becâvî, Kâhire: Mektebetü Dâri’t-türas, 3. bs., ts., I, 47.

²¹ Fâhîrî, *ed-Delâletu’s-savtiyye fi’l-lügati’l-Arabiyye*, s. 10.

Bu görüşü kabul edenler, tabiattaki sesleri taklit eden yansıma kelimelerden bazısının birçok dilde benzer seslerle telaffuz edilmesini delil olarak göstermişlerdir. Mesela Türkçe'de guguk kuşu denilen kuş; İngilizce'de "cuckoo", Fransızcada "coucou", Almanca'da "kuckuck", Bulgarca'da "kakuk", eski Yunancada "kokkyx" diye isimlendirilmiştir.²² Ancak bu şekilde yansıma kelimelerin birçok dilde benzer seslerle telaffuz edilmesi, nadir bir durumdur.²³ Horoz bütün dünyada aynı sesle ötmesine rağmen onun sesi Arapça'da "كوكوكو (ko ko ko)", Almanca'da "kikeriki"²⁴, Türkçe'de ise "üürü üüü" şeklinde taklit edilmiştir.

Lafızla manası arasında tabii bir alakanın bulunduğunu kabul edenler, sadece lafızlardan hareketle manalarının bilinebileceğini, lafızların telaffuzundan anlamının çıkarılabileceğini ileri sürmüşlerdir.²⁵ Bu görüş, tabiattaki seslerin taklit edilmesiyle oluşturulan yansıma kelimeler için doğru olsa bile dillerin bütün kelimelerine teşmil edilmesi mümkün değildir ve aynı şeylerin farklı dillerde farklı isimlerinin bulunmasını ve zıt anlamlı kelimeleri açıklayamaz.

Ses yansımali kelimeler, dünyadaki bütün dillerde bulunmaktadır.²⁶ Birçok dilde sayıca bir kitabı dolduramayacak kadar az olsalar da Arapça gibi bazı dillerde bu tür kelimelerin daha çok olduğu görülmektedir. Arapça hem oluşturma bakımından, hem de kullanma bakımından fazlasıyla ses yansımali kelime barındıran bir dildir. Bir şeyin tadına bakan birinin ağzını şapırdatması (فَطَّقَ), atın koşma anında soluk soluğa kalması (ضَبَحَ), parmak çıtlatmak (فَرَقَ), suya gömülen testinin ağzından içine su girerken çıkan ses (بَقِقَ), sağılması anında sütün sesi (شَحَبَ), kaynayan ve fokurdayan suyun sesi (نَشِيشَ), kağıt hışırtısı (حَشْحَشَة), demir, gem, kılıç, madeni para, çivi, zincir vb. nesnelerin çıkardığı ses (صَلْصَلَة/صَلِيلَ), sivri sinek ve telli sazların sesi (طَبِينَ), atın ayak sesi (طَلَطَقَ) vb. Arapça'da bu tür birçok kelime vardır.²⁷

Araplar kelimelerin seslerinin manalarının göstergesi olmasına çalışmışlar ve bunun için güçlü ifadeleri, güçlü fiillerle karşılaşmışlardır. Arapçada fiilin zorluk ve kolaylığına göre seslerin sert veya yumuşak harf ve kelimelerden seçilmesi, çok geniş bir konudur. Onlar bir fiilin harflerini, o fiilin meydana gelme sürecini yansıtacak harflerden seçmişlerdir.²⁸ Mesela "حَضِيمٌ"

²² Stephen Ullmann, *Words And Their Use*, London: Frederic Muller, 1969, s. 35; a.mlf., *Devru'l-kelime fi'l-lüğa*, çev. Kemal Muhammed Bısr, Kahire: Mektebetu's-ş-şebâb, 1975, s. 73.

²³ Fâhirî, *ed-Delâletu's-savtiyye fi'l-lüğati'l-Arabîyye*, s. 38.

²⁴ Ramazan Abduttevvab, *Buhûs ve makâlât fi'l-lüğa*, Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1982, s. 18.

²⁵ Suyutî, *el-Muzhir fi ulûmi'l-lüğa ve envâihâ*, I, 47.

²⁶ Dünya dillerinin ses yansımali kelimelerin sayısı bakımından karşılaştırılması için bk. Shinji İdo, "Çat Pat Konuşmak İçin Sözlükler", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2009, cilt: 4/4 (Yaz), s. 527-530.

²⁷ Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed Se'âlibî, *Fıkhu'l-lüğa ve Sırru'l-Arabîyye*, Kâhire: Müessesetü'l-Muhtâr, 2009, s. 156-163.

²⁸ Kadir Kınar, "Arap Dilinde Seslerin Anlamı Yansıması", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, sayı: 20, s. 7.

ve “قَضِمَ” fiilleri böyledir. “حَضِمَ” fiili, karpuz ve salatalık gibi taze ve yumuşak şeylerin yenmesini anlatmak için; “قَضِمَ” fiili ise sert ve kuru şeylerin yenmesini anlatmak için kullanılır ve “قَضِمَتْ الدَّابَّةُ شَعِيرَتَهَا” yani “Hayvan arpasını yedi.” denilir. Taze şeylerin yenmesini anlatırken yumuşak sesli olan “ح (hâ)” harfini, kuru şeylerin yenmesini ifade ederken sert sesli olan “ق (kâf)” harfini tercih etmişlerdir.²⁹

Son zamanlarda Arapçadaki ses yansımali kelimelerin bir araya getirilip incelendiği müstakil çalışmalara yapılmıştır. Mühenned Münzir Hâc Yâsîn tarafından hazırlanan *Mu’cemu’l-Esvât* isimli sözlükte 261 başlık altında 2189 ses yansımali kelime ele alınırken³⁰; Corcis Nâsîf’in *Mu’cemu’l-Esvât: Mu’cem fi esmâil-esvâti ve tenevvü’ihâ ve masadirihâ* isimli sözlüğünde ise 265 başlık altında 1372 ses yansımali kelime incelenmiştir.³¹

Kur’ân’da Ses Yansımali Kelimeler

Kur’ân’da geçen kelimeler, kast olunan manayı en güzel ve en mükemmel şekilde yansıttığı gibi, manalarıyla da uyum ve ahenk içindedir. Elmalılı Hamdi Yazır’ın (ö. 1361/1942) ifadesiyle, Kur’ân herkesin bildiği harflerin, seslerin en güzellerinden, yerine göre en güzel nağmelerinden, bütün Arapların bildiği ve dolayısıyla bütün insanların anlayabileceği kelimelerin en muhteşemlerinden seçilerek Allah’tan başka kimsenin yapamayacağı canlı bir dokuma ile dizilip dokunmuş, böylece lafız mananın, mana da lafzın aynası halinde beyânın sonsuz parıltılarıyla parlatılmıştır.³²

Klasik kaynaklarımızda Kur’ân’da geçen bazı lafızların manalarıyla uyumu ele alınıp incelendiği³³ halde onda bulunan ses yansımali kelimeler üzerinde fazla durulmamıştır. Son zamanlarda sesbilimi alanındaki çalışmaların artmasıyla birlikte dillerdeki ses yansımali kelimeler incelenmeye başlanmış ve bu arada bazı eserlerde yeri geldikçe Kur’ân’daki ses yansımali kelimelere de temas edilmiştir.³⁴

Kur’ân’ın bir manayı aktarmak için, benzer anlamdaki onlarca kelime arasından tercih ettiği kelime kökleri, bu köklerin sokulduğu kalıplar ve

²⁹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, II, 157-158.

³⁰ Bk. Mühenned Münzir Hâc Yâsîn, *Mu’cemu’l-Esvât*, Amman: yy., 2010.

³¹ Corcis Nâsîf, *Mu’cemu’l-Esvât: Mu’cem fi esmâil-esvâti ve tenevvü’ihâ ve masadirihâ*, Lübnan: Mektebetü Lübnan Naşirûn, 2004.

³² Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, yy: Eser Neşriyat, ts., I, 13 (Mukaddime).

³³ Celalüddin Abdurrahman Suyutî, *el-Itkân fi ulûmi’l-Kur’ân*, Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 5. bs., 2002, II, 911-913.

³⁴ Kur’ân’daki ses yansımali kelimelere özel olarak temas eden çalışmalar şunlardır: Seyyid Kutub, *et-Tasviru’l-fennî fi’l-Kur’ân*, Kâhire: Dâru’s-şurûk, 16. bs., 2002, s. 87-142; Necdet Çağlı, Kur’ân Belâgati ve Fonetiki Yönünden Kiraatler, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002, s. 107-111; Müftüoğlu, *Kur’ân’ın Sesleri*, s. 9-133; Sadık Kılıç, *Kur’ân: Dildeki Sonsuz Mucize*, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003, s. 40-50; Murat Sülün, *Kur’ân Kılavuzu*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, s. 45-46; İrfan Atım, Çeşitli Ayetlerdeki Örnekler Bağlamında Kur’ân’da Ses Anlam İlişkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2013, s. 27-65.

diğer kelimelerle dizilişleri (nazm) ilahî mesajı en etkileyici şekilde yansıtmakta; insanların duygularını da, akıllarını da, vicdanlarını da doyurabilmektedir. Kur'ân lafızlarındaki nağme ve melodi, anlatılmak istenen mefhumla uyumludur; onu başlı başına anlatabilmekte, insan zihnine yaklaştırmaktadır.³⁵

Kur'ân'daki bazı kelimeler, delalet ettikleri anlamlarına uygun bir ses tonu ve ahengine sahiptir. O kelimeler, bazen zihinde etki yapan ses tonuyla, bazen hayalde bıraktığı gölgesiyle, bazen de hem ses tonu hem de gölgesiyle birlikte anlamı takviye edip kuvvetlendirir.³⁶ Bu nedenle o kelimelerin anlamları bilinmese bile, onların telaffuz edilmesi esnasında duyulan sesler, anlamlarını çağrıştırıp manalarını ima ettirir. Hatta İcâzu'l-Kur'ân'la ilgili bazı eserlerde, tefsirlerde ve başka müstakil çalışmalarda ayetlerde geçen birtakım fiillerin ifade ettiği anlamı yansıtmaları Kur'ân'ın dilde mucize olmasının bir delili sayılmıştır.³⁷

Kur'ân ses yansımaları kelimelerin en nadide örnekleriyle doludur. Bu makalede Kur'an'daki ses yansımaları kelimelerden en bariz olan otuz altı lafzı ele alıp onlardaki ses-mana yansımasını göstereceğiz.

1. أَعْرَقَ (eğraka)

“وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ نَنْظُرُونَ” (Hani bir zaman sizin için denizi yarmış, böylece sizi kurtarmış ve siz bakıp dururken Firavun'un adamlarını boğmuştuk.)” (Bakara 2/50)

“Başkası tarafından suda boğmak”³⁸ anlamında olan “أَعْرَقَ” (eğraka) fiili telaffuz edilirken çıkan ses, bir insanın suda boğulurken çıkardığı “ğurkğurk” sesini hatırlatmaktadır.³⁹

2. يَشَقُّقُ (yeşşakkaku)

Kur'ân'da taşların çatlayarak içlerinden suların akması anlatılırken “وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَقُّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ” (Öyle taşlar vardır ki, çatlar da içlerinden su çıkar.)” (Bakara 2/74) denilmiştir. Bu âyette geçen “يَشَقُّقُ” (yeşşakkaku) yani “şak şak parçalanır” fiili telaffuz edilirken çıkan ses, taşların şak şak diye çatlamasını çağrıştırmakta; hızlı bir şekilde ses ve harflerden, işaret edilen hakikate, onun tasavvur ve zihnimizde temekkününe yönelinilmektedir.⁴⁰ Bu-

³⁵ Sülün, *Kur'ân Kılavuzu*, s. 45.

³⁶ Tâlib Muhammed İsmail Zevbaî, *min Esâlibi'l-Kur'ân*, Beyrût: Daru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1996, s. 358-359.

³⁷ Zevbaî, *el-Belağatu'l-Arabiyye: İlmu'l-Maânî beyne belâğati'l-kudâmâ ve üslûbiyyeti'l-muhdesîn*, Bingazi: Câmîatu Karyunus, 1997, s. 23.

³⁸ Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr Ensârî, *Lisânu'l-'Arab*, tahk. Âmir Ahmed Haydar, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003, X, 283; Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, tahk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2002, s. 484.

³⁹ Müftüoğlu, *Kur'ân'ın Sesleri*, s. 75-77.

⁴⁰ Kılıç, *Kur'ân: Dildeki Sonsuz Mucize*, s. 41.

rada taşların çatlaması, “yeşşakkaku” fiiliyle şakırtı nağmesi içinde duyulmakta, şakırtısıyla hadise adeta gözlerimizin önüne getirilmektedir.⁴¹

Elmalılı da, tefsirinin mukaddimesinde Kur’ân’ın anlatmak istediği manayı hâle, makama, mekâna, zamana ve mevzuya göre en uygun ve en ra’nâ kelimelerle anlattığını söyledikten sonra şöyle demiştir: Mesela taşın çatlayıp su çıkardığını anlatırken, “يَنْشَقُّ (yenshakku)” veyahut “يَنْشَقُّ (yeteşakkaku)” demekle iktifâ etmez de, “يَنْشَقُّ (yeşşakkaku)” diyerek çatlayışın, akışın bütün fışirtısını, şakırtısını, takırtısını duyurur.⁴²

3. زَحَزَحَ (zehzehe)

“وما هُوَ بِمُزْخِرِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ” (Uzun yaşatılması, onu azaptan uzaklaştıracak değildir.” (Bakara 2/96)

“Uzaklaştırmak, bir yöne çevirmek ve bir tarafa itmek” anlamına gelen⁴³ “زَحَزَحَ (zehzehe)” fiilinin kesintili telaffuzu, uzaklaşıp kaçmayı başlı başına ifade etmekte⁴⁴ ve uzaklaşıp kaçma suretini hayalde canlandırmaktadır.⁴⁵

Bu âyette uzaklaştırma ve kurtarma anlamlarını ifade eden “يُجْعَلُونَ” ya da “يُنَجِّيهِ” lafızları yerine “يُزْخِرُهُ” lafzının tercih edilişi, bu lafzın (ait olduğu fa’lele kalıbının yansıttığı şekliyle) taşıdığı “hareketlilik” anlamının diğer iki lafızda mevcut olmaması sebebiyledir. Öyle ki, diğer iki lafız bu lafzın taşıdığı “maksimum çabanın minimum tesir icra edememesi” manasını ifade etmez. Burada Yahudi (veya müşrik) kişinin arzuladığı uzun ömür adeta o kişiyi cehennemden kıyısından uzaklaştırmak için bütün gücünü sarf eden, fakat onu bir milim bile kımlıdatamayan bir insana teşbih edilmiş olup ilgili lafız, üç boğaz harfinin oluşturduğu kısmi tenafür (kakafoni) eşliğinde “aşırı güç harcama” eylemini sese dönüştüren bir konuşma figürüdür.⁴⁶

4. حُطُوتَاتٍ (hutuvât)

“وَلَا تَتَّبِعُوا حُطُوتَاتِ الشَّيْطَانِ” (Şeytanın adımlarına tabi olmayın.)” (Bakara 2/168) âyetindeki “tettebi’û” ve “hutuvât” kelimeleri, özel bir hareketi akla getirmektedir. Zira şeytan adım adım hareket eder, insanlar da onun peşinden

⁴¹ Mustafa Yıldırım, “Kur’ân Sanatı ve Estetiği Üzerine”, *İstem*, 2010, sayı: 16, s. 164.

⁴² Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I, 16 (Mukaddime).

⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 468; Muhammed Murtaza Hüseyin Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Kuveyt: et-Turâsü'l-Arabî, 2000, VI, 439; Ebu'l-Kâsim Cârullah Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003, I, 168; Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr: Mefâtihu'l-ğayb*, 2. bs, Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2004, III, 209; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2006, II, 260.

⁴⁴ Yıldırım, “Kur’ân Sanatı ve Estetiği Üzerine”, s. 164; Sülün, *Kur’ân Kılavuzu*, s. 46.

⁴⁵ Seyyid Kutub, *et-Tasviru'l-fennî fi'l-Kur'ân*, s. 93.

⁴⁶ Çağıl, Necdet, “Kur’ân Kiraatinde Musiki Ses Uyumu, Ezgilendirme/Teganni ve Kiraatlerde Fonoloji Ses Anlam İlişkisi”, *Uluslararası Kiraat Sempozyumu (16-18 Kasım 2012)*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2015, s. 345.

giderler. Buradaki “hutuvât” yani “adımlar” kelimesi, insanın zihnine attığı ve hayalen hissettirdiği şekil ve gölge yanında, telaffuzundaki nağme de adımların sesini kulağa aksettirir.⁴⁷ Bu ifade bize, şeytanı izlemekte olan şaşırılmış bir kimsenin o mütereddit ve kuşkulu adım atışlarıyla şeytanın izlenilen o çekici ve kıskırtıcı adımlarını hem zihnen hem de tasavvur yoluyla hatırlatır bir ritim ve çağrışım gücüyle yüklü görünmektedir.⁴⁸

5. لَيْطُنٌ (leyubettienne)

(Sizden bazıları, وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُّطُنٌ فَإِنَّ أَسَابِتَكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا) *yavaş davranır. Size bir musibet dokununca: ‘Allah bana lutfetti de onlarla beraber bulunmadım.’ der.)* (Nisâ 4/72)

Bu ayette “geciktirmek”, “yavaş hareket etmek” ve “birini karar verdiği işten alıkoymak”⁴⁹ anlamlarına gelen “لَيْطُنٌ (leyubettienne)” lafzındaki melodi, adeta yavaş davranmayı resmetmektedir.⁵⁰ Bu kelimeyi telaffuz ederken dil de neredeyse sürçmekte, rastgele hareket etmekte ve yavaşlığın son haddine varmaktadır.⁵¹

6. مُذَبِّذِينَ (müzebzebîne)

“مُذَبِّذِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ ۚ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ يَجِدَ لَهُ سَبِيلًا”

“Bu ikisi arasında gider gelirler; ne onlara ne de bunlara yanaşırlar. Allah kimi saptırırsa ona bir yol bulamazsın.” (Nisâ 4/143)

“مُذَبِّذِينَ (müzebzeb)” kelimesi, iki şey arasında tereddüt eden demektir. Bu kelimenin ikinci “ذ (zâl)” harfi kesreli olarak da rivayet edilmiştir. İbn Cinnî demiştir ki: Bu, kararsız olan, yerinde durmadan ve acele etmeden sallanan demektir. Münafıklar da, müminlerle müşrikler arasında tereddüt etmekte ve gidip gelmekte⁵²; şeytan ve nefsanî istekleri onları küfürle iman arasında kararsız kılmakta, böylece bu ikisi arasında mütereddit ve şaşkın kalmaktadırlar.⁵³ Hz. Peygamber’in de şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *“Münafığın misali iki sürü arasındaki şaşkın koyun gibidir. Kimi zaman bu tarafta, kimi zaman öbür tarafta dolaşır.”*⁵⁴ Münafıklar bazen müminlere, bazen müşriklere katılırlar; ikisi arasında gidip gelirler; zıp orada zıp buradadırlar. Onların bu mütereddit durumunu anlatmak için kullanılan

⁴⁷ Yıldırım, “Kur’ân Sanatı ve Estetiği Üzerine”, s. 164.

⁴⁸ Kılıç, *Kur’ân: Dildeki Sonsuz Mucize*, s. 40.

⁴⁹ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed Ezherî, *Tehzîbu'l-lügâ*, Kâhire: Dâru'l-Mısriyye, ts, XIV, 38; Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Side ed-Darîr el-Mürsî (ö. 458/1066), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-'Azam*, Kâhire: Ma'hadü'l-Mahtutâtî'l-Arabiyye, 1424/2003, IX, 209; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I, 34.

⁵⁰ Süllün, *Kur’ân Kılavuzu*, s. 45; Seyyid Kutub, *et-Tasviru'l-fennî fi'l-Kur’ân*, s. 92.

⁵¹ Seyyid Kutub, *et-Tasviru'l-fennî fi'l-Kur’ân*, s. 92.

⁵² Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur’ân*, VII, 193-194.

⁵³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 567.

⁵⁴ Müslim, “Sıfatu'l-Münâfikîn”, 17; Nesâî, “İmân”, 31.

“müzebzebîne” kelimesi telaffuz edilirken ses de gidip gelmektedir. Onların o hali, seçilen kelimedeki sesin gidip gelmesiyle de yansıtılmaktadır.

7. يَصْعَدُ (yessa'adu)

“وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَمَّا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ (Allah, kimi saptırmak isterse, göğe çıkıyormuş gibi onun göğsünü dar ve tıkanık yapar.)” (En'âm 6/125)

Bu âyette anlatıldığına göre, Allahu Teâla birinin hidayete ulaşmasını dilerse onun gönlünü İslâm'a açar, onu sevdirebilir ve kabul ettirir; birinin haktan uzak kalmasını istiyorsa onun da kalbine hakkı benimseyip sevmesine engel olan bir darlık ve sıkıntı verir. Âyette ikinci konumdaki kimselerin yaşadığı psikolojik durumun göğe doğru yükselenlerin hissettiği fizyolojik sıkıntıya benzetilmesi ilgi çekicidir. Zira bilindiği gibi, yükseğe çıkıldıkça hava basıncı düşer ve irtifain artması oranında nefes almak da güçleşir. Böyle bir tabiat kanununun henüz bilinmediği bir dönemde Kur'ân'ın bu kanunu açıkça ifade etmesi onun kesin bir mucizesidir.⁵⁵

“يَصْعَدُ (yessa'adu)” fiili, ister yukarı çıkmak olsun, ister aşağı inmek olsun veryüzünde uzaklaşmak demektir.⁵⁶ Bu âyette göğe yükseldikçe göğsün daralıp tıkanacağını anlatmak için “يَصْعَدُ (yessa'adu)” kelimesinin seçilmesi fevkalâde dikkat çekicidir. Zira bu kelimeyi telaffuz ederken boğaz adeta tıkanmakta ve nefes daralmaktadır. O halde seçilen bu kelime, aynı zamanda delalet ettiği manayı da yansıtmaktadır.⁵⁷

İnançsızlığın verdiği sıkıntıyı, zorla yukarı çıkan insanın nefesinin tıkanmasına benzeten Kur'ân, “يَصْعَدُ (yessa'adu)” fiilindeki şeddeli “ع (ayn)” harfi ile havasız kalan insanın refleks bir hareketle ağız açmasını karakteristik özelliğiyle beraber hatırlatmaktadır.⁵⁸

“يَصْعَدُ (yessa'adu)” fiili, mükemmel bir onomatopik örnek olarak, soluduğu hava gittikçe azalan, bu nedenle ciğerleri giderek sıkışan bir kimsenin içinde bulunduğu derin yokluk ve helak olma hissinden ötürü, doğal bir refleksle ağız hareketlerini çağrıştırıp hissettirmektedir; karaya vurmuş bir balığın o trajik ağız hareketlerini de tasvir ederek... İnançsızlık bunalımı içindeki kimsenin hali de böyledir. Küfür karanlığına mahkûm olan kimse, işte aynen atmosferde yükseldikçe ciğerleri daralan kimse gibi, inançsızlık tabakaları arasında metafizik hafakanlar, ruhsal boğulmalar ve ölümler içinde kasılmış bir siluet gibi asılı durmaktadır.⁵⁹

⁵⁵ Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2006, II, 467.

⁵⁶ İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, s. 484.

⁵⁷ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989, III, 234.

⁵⁸ Yıldırım, “Kur'ân Sanatı ve Estetiği Üzerine”, s. 164.

⁵⁹ Kılıç, *Kur'ân: Dildeki Sonsuz Mucize*, s. 41.

8. يُطْفِئُ (yutfiu)

“يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُنِيمَ نُورُهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ” (Onlar Allah'ın nurunu ağzlarıyla üfleyip söndürmek istiyorlar. Kâfirler hoşlanmasalar da, Allah nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı olmaz.)” (Tevbe 9/32)

“يُطْفِئُ” (yutfiû) fiili, sakinleşinceye kadar ateşi söndürmek⁶⁰, yani alevlerin üzerine su, köpük vb. fişkırtılarak söndürmek anlamındadır. Alevli yanma hali bitmiş, kor halindeki ateşin üstüne su döküldüğü zaman yükselen duman eşliğinde bir “tuff” sesi duyulur.⁶¹ Ayrıca bu “يُطْفِئُ” (yutfiû) fiili, ateşe üfleyip onu söndürmek isteyen kimsenin “Puf! Puf!” demesini de çağrıştırır.

9. اتَّقَلْ (issâkale)

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اتَّقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ” (Ey iman edenler, size ne oldu ki, “Allah yolunda, savaşa çıkın” dediği zaman yere çöküp kaldınız?)” (Tevbe 9/38)

Hicretin onuncu senesinde müslümanlar Taif'ten döndükten sonra Medine'de şiddetli sıcakların hüküm sürdüğü, meyvelerin olgunlaştığı bir dönemde, kıtlık ve yokluk zamanında Tebuk seferine çağrılmışlardı. Üstelik seferde kat edilecek mesafe çok zor ve uzun, düşman da sayıca çok fazla idi. Böyle bir zamanda gazveye katılmak kimilerine ağır gelmiş, Medine'de kalmak istemişler ve bunun üzerine bu âyet nazil olmuştu.⁶²

Aslı “اتَّقَلْ (tesâkale)” olan “اتَّقَلْ (issâkale)” fiili, ağırlaşmak ve tembelleşmek manasında olup meyletmek, yere çakılıp kalmak anlamlarını da içerir.⁶³ Bu “اتَّقَلْ (issâkale)” fiili, ağır ve hantal bir cismin kaldırılamayarak yere düşmesini tasvir etmekte, ağırlıklar altında yere çakılıp kalmayı ifade etmekte, en azından bir ton ağırlığa sahip olduğu hissini vermekte, böylece ayette sözü edilenlerin durumunu en güzel biçimde yansıtmaktadır.⁶⁴

“اتَّقَلْ (issâkale)” fiilinin delalet ettiği anlama ilave olarak, kelimenin söyleniş ve okunuşunda da aynı durumu görmek mümkündür. Fiilin ortasında bulunan peltek “ث (sâ)” harfinde diğer bazı sıfatlara ilave olarak hems ve ısmat sıfatı mevcuttur. Şeddenin vaki olmasıyla lafızdan kaynaklanan biza-

⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I, 115; İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, s. 522.

⁶¹ Müftüoğlu, *Kur'ân'ın Sesleri*, s. 49, 53.

⁶² Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, tahk: Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî, Kâhire: Dâru Hicr, 2001, XI, 460; Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, tahk: Kemâl Besyûnî Zağlûl, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991, s. 250-251; Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, Beyrût: el-Mektebül-İslâmî, 3. bs., 1984, III, 436-437.

⁶³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XI, 87; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 262.

⁶⁴ Zevbaî, *İlmu'l-Maânî beyne belâğati'l-Kudâmâ ve üslûbiyyeti'l-muhdesin*, s. 32.

tihi ağırlık anlamı iyice yoğunlaşmış, buna paralel olarak kelimenin okunuşu da zorlaşıp ağırlaşmıştır.⁶⁵

Bu “اِئْتَقَلَّ” (issâkale) fiilinin söylenişi, ağızdan o kadar güçlkle çıkmaktadır ki, onun çıkış tarzı, onların yere çakılıp kalmalarını ve bir türlü yerden kalkmamalarını tasvir etmektedir.⁶⁶

İnsan, ayette geçen “اِئْتَقَلَّتُمْ” (issâkaltüm) kelimesini işitiyor; hayal, o musakkal (ağır) cismi tasavvur ediyor; cismi kaldırmak isteyenlerin elinden yere düştüğünü görüyor. Bu kelimeyle öyle bir ağırlık tonu var ki eğer bunun yerine “tesâkaltüm” denseseydi, o ses hafifler, o musiki tesiri kalmaz ve yalnız bu tek lafzın çizdiği canlı tablo gizlenmiş olurdu.⁶⁷

10. يُهْرَعُونَ (yuhra'üne)

“وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ” (Kavmi -çirkin ilişkide bulunmak üzere- koku almışçasına soluk soluğa koşarak ona geldiler.)” (Hûd 11/78) Âyette geçen “يُهْرَعُونَ” (yuhra'üne) fiili, Hz. Lut'un homoseksüel kavminin önlenemez bir saikle, isteksiz biçimde itişe kakışa, alelacele koşuşturmalarının, talep ettiği şeyi kaçıracağından korkan kişinin koşmasına benzer şekilde sürat sergilemelerinin sesli sahne tasvirini yansıtmaktadır. Burada söz konusu fiil adeta “hurra!” sesinin, lafız kalıbına dönüştürülmüş bir aksi gibi durmaktadır.⁶⁸

11. غَيَابَتِ الْجُبِّ (Ġayâbeti'l-cübb)

“إِذْ لَمَّا فَتَنَّا يُوسُفَ وَأَلْقَاهُ فِي بِئْرِ الْعُقَبِ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ” (İçlerinden biri: ‘Yusuflu öldürmeyin, onu bir kuyunun derinliklerine bırakın! Böyle yaparsanız yolculardan onu bulup alan olur.’ dedi.)” (Yusuf 12/10)

“الْجُبِّ (el-cübb)” kelimesi; dibi derin, suyu çok olan, insanların su aramak maksadıyla kazmayıp kendi kendine oluşmuş, içine duvar örülmemiş kuyu anlamındadır.⁶⁹ “غَيَابَتِ الْجُبِّ” (Ġayâbeti'l-cübb) ise, kuyunun dibi, bakanın gözüne görünmeyen kısmı, en aşağıdaki karanlık bölümü demektir.⁷⁰

Bu ayette Hz. Yusuf'un derin bir kuyuya atılması anlatılırken “Ġayâbeti'l-cübb” terkihi kullanılmıştır. Bu terkipteki “Ġayâbet” kelimesi, bir boşluk hissi verirken; “cübb” kelimesi de telaffuz edilirken ağır bir şeyin suya atıldığında çıkan sesi çağrıştırmaktadır. Bu ayette kuyu anlamına gelen ve yay-

⁶⁵ Kılıç, *Kur'ân: Dildeki Sonsuz Mucize*, s. 46.

⁶⁶ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, IV, 82.

⁶⁷ Süleyman Ateş, *İslam'a İtirazlar ve Kur'ân-ı Kerim'den Cevaplar*, Ankara: Kılıç Kitabevi, 3. bs., ts., s. 230.

⁶⁸ Çağlı, “Kur'ân Kiraatinde Musiki Ses Uyumu, Ezgilendirme/Teganni ve Kıraatlerde Fonoloji Ses Anlam İlişkisi”, s. 344.

⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 250; Ebu Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ Teymî, *Mecâzu'l-Kur'ân*, Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, ts., I, 302; İsfahânî, *Müfredâtu'elfâzi'l-Kur'ân*, s. 182; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 430.

⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 655; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 430; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIII, 98.

gın olarak kullanılan “الْبَيْرُ” (el-bi'r) kelimesinin yerine “cübb” kelimesinin tercih edilmesi, kuyunun içine bırakılan taşın suya düştüğünde çıkardığı sesin çağrışımıyla anlama daha farklı bir zaviyeden zenginlik katmaktadır.⁷¹

12. عَلَّقَ (ğallaka)

“وَعَلَقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ” “Evinde bulunduğu kadın kapıları iyice kapattı ve ‘Haydi gel!’ dedi.” (Yusuf 12/23)

Bu ayette “أَعْلَقَ (eğlaka)” değil de “عَلَّقَ (ğallaka)” fiilinin kullanılması, bize kapıların sınıksız kapatılırken sürgü seslerini hissettiriyor. Kapının sadece kapanmasını ifade eden “أَعْلَقَ (eğlaka)” fiilinde bu özellik mevcut değildir.⁷²

13. أَنْلَزِمُكُمُوهَا (e-nülzimukumûhâ)

“قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْتِهِ مِنْ رَبِّي وَآتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنْلَزِمُكُمُوهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ”

“Nuh dedi ki: Ey kavmim, eğer ben Rabbimden bir delil üzere isem ve o bana katından bir rahmet vermiş de bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Hoşlanmadığınız halde sizi buna zorlayacağız mı?” (Hûd 11/28)

“أَنْلَزِمُكُمُوهَا (e-nülzimukumûha)” lafzındaki zamirler, ayette anlatılan zorlamayı tasvir etmektedir.⁷³

14. يَتَجَرَّعُ (yetecerra'u)

“يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسَبِّغُهُ” “O, (irinli su)yu yudumlamaya çalışacak, fakat onu bir türlü boğazından geçiremeyecek.” (İbrahim 14/17) Bu âyeti dinleyen kimse, o irinli suyu içmeye çalışan inkârcının bu pozisyonunu çirkin ve iğrenç bulduğu için dudaklarının büzüldüğünü ve bir tiksinti duyduğunu hissedersin. Böylece “يَتَجَرَّعُ (yudumlamaya çalışmak)” lafzında tikslenme ve hoşlanmama sebep olan bir ağırlık ve yavaşlık duyarsın.⁷⁴

15. حَرَّ (harra)

“قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَحَرَّ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَنْهَارُ الْعَدَابِ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ”

“Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı da, bunun üzerine Allah kurdukarı binaları temelinden sökmüş, üstlerindeki tavan başlarına çökmüştü. Böylece azap kendilerine ummadıkları yerden gelmişti.” (Nahl 16/26)

⁷¹ bk. Müftüoğlu, *Kur'ân'ın Sesleri*, s. 72.

⁷² Abduttevhab, *Buhûs ve makâlât fi'l-lüğa*, s. 20.

⁷³ Sülün, *Kur'ân Kılavuzu*, s. 45.

⁷⁴ Subhî Salih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 10. bs., 1977, s. 336.

Bu âyette tavanın çökmesini ifade eden “حَرَّ (harra)” fiili, vurguyla feharrra şeklinde telaffuz edildiğinde tavanın ve duvarın çökmesini ifade eden sesi ve ahengi vermektedir.⁷⁵

16. تُسَاقِطُ (tüsâkıt) ve رُطْبًا (rutaben)

“وَهَرَبِي إِلَيْكَ بِجَذَعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطْبًا حَبِيًّا” yani “*Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine taze hurmalar dökülsün.*” (Meryem 19/25)

Bu ayette “هَرَبِي (hüzzî)” fiili, hurmaları sallayıp silkeleme sesini; “تُسَاقِطُ (tüsâkıt)” ve “رُطْبًا (rutaben)” kelimelerindeki “kıt” ve “rutab” sesleri hurmaların düşme anında duyulan patırtı sesini çağrıştırmaktadır. Böylece insan, patır patır yere dökülen taze hurmaları, silkelenen daldan düşercesine hissetmektedir.

17. أَهْشُ (ehuşşu)

“قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِي فِيهَا مَآرِبٌ أُخْرَى (Hz. Musa) dedi ki: O, benim asamdır, ona dayanırım, onunla davarlarımı yaprak silkelerim ve benim ona başka ihtiyaçlarım da vardır.” (Tâhâ 20/18)

“أَهشُّ (ehuşşu)” kelimesi, yaprak silkelemek yani yapraklarının düşmesi için ağacın dallarına vurmaktır.⁷⁶ Bu kelime, Hz. Musa'nın değneğiyle yaprakları silkelerken oluşan hışırtı sesini yansıtmakta⁷⁷ ve dallardan kurumaya yüz tutmuş yaprakların düşerken çıkardığı seslere yakın bir ses hissedilmektedir.⁷⁸

18. حَسِيسٌ (hasîs)

“لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ (Onlar cehennem uğultusunu duymayacaklar ve canlarının arzu ettiği şeyler içinde ebedî kalacaklardır.)” (Enbiyâ 21/102)

“حَسِيسٌ (hasîs)” kelimesi, hissedilen ses yani cehennem ateşinin yanarken çıkardığı yanma sesine karşılık kullanılmaktadır.⁷⁹ Bu kelime telaffuz edilirken çıkan sesin özellikle ıslak odunların tutuşma esnasında ve yanarken çıkardıkları sesle benzerliği, kulağı hassas olan herkes tarafından hissedilebilir.⁸⁰

⁷⁵ Hayati Aydın, “Kur’ân’da Anlamı Güçlü Kilan Üç Unsur: Teşhis-İntak, Ses-Anlam Uyumu, İstiâre”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2003, sayı: 16, s. 109.

⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VI, 364-365; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, XVI, 43; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 42.

⁷⁷ Çağlı, “Kur’ân Kıraatinde Musiki Ses Uyumu, Ezgilendirme/Teganni ve Kıraatlerde Fonoloji Ses Anlam İlişkisi”, s. 343.

⁷⁸ Müftüoğlu, *Kur'ân'ın Sesleri*, s. 46.

⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VI, 50; Beydâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, IV, 61.

⁸⁰ Müftüoğlu, *Kur'ân'ın Sesleri*, s. 48.

19. أَفٌ (öff)

“فَلَا تَثُلَ هُمَا أَفٌ” (*O ikisine (anne-babaya) öff bile demeyin.*) (İsra 17/23) ayetinde geçen öff kelimesi, bıkkınlık, can sıkıntısı ve memnuniyetsizliğe delalet eden bir ses⁸¹ olup anlamını sesiyle de birebir yansıtmaktadır.⁸²

20. نِدَاءٌ خَفِيًّا (nidâen hafiyyâ)

“إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا” (*Vaktiyle (Zekeriyâ) Rabbine gizlice yalvarmıştı.*) (Mer-yem 19/3)

“نِدَاءٌ خَفِيًّا (nidâen hafiyyâ)” yani “gizlice nida etme” ifadesi, seher yelinden daha aheste esen bir gizlilik içinde yapılan duayı, bu gizlilik ve deruni hava içinde derinden gelen bir fısıltı, kalpten gelen bir uğultu biçiminde ifade ediyor; hayale ve kulağa bu vaziyeti tam tasvir ediyor.

21. تَحَطَّفٌ (tehtafu)

“وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخَطَّفَهُ الطَّيْرُ” (*Kim Allah'a ortak koşarsa sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor gibidir.*) (Hac 22/31) Bu âyetteki “تَحَطَّفٌ (tehtafu)” fiili bitişiğindeki “الطَّيْرُ (et-tayru)” lafzıyla birlikte telaffuz edildiğinde kuşun önündeki nesneyi peş peşe gagalarken çıkarmış olduğu “Tak! Tak!” seslerini taklit eder gibi bir fonetik ortam tasviri sunulmaktadır.⁸³

22. وَهْنٌ (vehn)

Hamilelik sırasında anne tarafından çocuğun taşınmasını anlatan “حَمَلْتَهُ أُمَّهُ” *Annesi onu nice zahmetlere katlanarak taşıdı.* (Lokman 31/14) ayetindeki “vehn” kelimesinin tınısı, manasıyla uyum içinde hamile bir kadının iniltisini çağrıştırmakta⁸⁴; annenin o anda çekmiş olduğu sıkıntıları ve meşakkatleri hatırlatmaktadır.⁸⁵

23. كُؤْبِكِبُوا (kübkibû)

“فَكُؤْبِكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ” yani “Onlar, azgınlar ve İblis'in orduları, hepsi tepetaklak o (cehenneme) yuvarlanacaklar.” (Şuarâ 26/94-95)

⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IX, 6-7; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 632; Beydâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, III, 252.

⁸² Defa Belkacem, “Nemâzic mine'l-i'câzi's-savtı fi'l-Kur'âni'l-Kerîm”, http://fl.univ-biskra.dz/images/pdf_revue/pdf_revue_05/defa%20belkacem.pdf (16.09.2018).

⁸³ Çağıl, “Kur'ân Kıraatinde Musiki Ses Uyumu, Ezgilendirme/Teganni ve Kıraatlerde Fonoloji Ses Anlam İlişkisi”, s. 344.

⁸⁴ Yıldırım, “Kur'ân Sanatı ve Estetiği Üzerine”, s. 164.

⁸⁵ Kılıç, *Kur'ân: Dildeki Sonsuz Mucize*, s. 40.

“كَبَّ (kebbe)”, bir şeyi yüz üstü düşürmek; “كَبَّكَ (kebbe)” ise, çok derin bir çukura yuvarlanmak demektir.⁸⁶ “كَبَّكَ (kebbe)”, “keb” sesinin tekrarlanması sebebiyle yüz üstü yere kapaklanmanın şiddetine delalet eder.⁸⁷ Aynı zamanda kendi manasının tekrarına delalet eder ve mana sanki şöyle olur: “O cehenneme atılan kişi, onun dibinde karar kılıncaya kadar defalarca ve peş peşe yüzüstü kapaklanıp yuvarlanmaya devam edecektir.”⁸⁸ Bu “كَبَّكَ (kebbe)” fiilinin tınısı da, onların büyük bir gürültüyle tepetaklak paldır küldür cehenneme yuvarlanmalarını resmetmektedir.⁸⁹

24. يَتَرَقَّبُ (yeterakkabu)

“فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ” *“Şehirde korkarak ve (etrafı) gözetleyerek sabahladı.”* (Kasas 28/18) âyetinde Hz. Musa’nın kaza ile bir Mısırlı’yı öldürdüğü zamanki durumu anlatılmaktadır. Buradaki “يَتَرَقَّبُ (yeterakkabu)” lafzı, korku içinde etrafı gözetleme halini resmediyor. Ancak şehir, genellikle emniyet ve asayiş yeridir. Bu sebeple buradaki ifade, huzur ve güven yerinde duyulan korkuyu tasvir eden lafzın kıymetini ortaya çıkarıyor.⁹⁰

25. يَصْطَرِحُونَ (yestarihûne)

“وَهُمْ يَصْطَرِحُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلْ” *(Onlar orada şöyle bağıracaklar: ‘Rabbimiz, bizi çıkar, yaptığımızdan başka iyi amel yapalım.’)* (Fâtır 35/37)

Cehennem ehlinin bağırıp olanca güçleriyle feryat ve figanla pişmanlıklarını Allah’a anlatarak iyi ameller yapmak üzere oradan çıkarıp dünyaya geri göndermesi için hıçkırıklarla yalvarışları sırasında çıkan vaveylayı ve gürültüyü anlatan sesi üç kök harfli “يَصْرَحُونَ (bağırma, çılgık atma)” kelimesiyle değil de; sahneyi daha mükemmel bir tarzda yansıtan “يَصْطَرِحُونَ (haykırma, yırtınma)” kelimesiyle anlatmıştır. Çünkü ikinci kelime hem yapı hem ses bakımından ilkinden daha güçlüdür.⁹¹

“يَصْطَرِحُونَ (yestarihûne)” kelimesinin kaba nağmesi, cehennem ehlinin her taraftan yankılanan, haşin seslerle dolu hançerelerinden çıkan kaba haykırma seslerini hatırlatır. Onlar bağırıp çağırdıkları halde kendilerine kimse aldırış etmemesinden doğan ihmalin gölgesini de sana hissettiriyor.

⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 697; Râgıb İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, s. 695.

⁸⁷ Muhammed Hüseyin Ali Sağır, *es-Savtu'l-lügavî fi'l-Kur'ân*, Beyrût: Dâru'l-müverrihi'l-Arabî, 2000, s. 167-168. Ayrıca bk. Zevbaî, *İlmu'l-Maânî beyne belâğati'l-kudâmâ ve üslûbiyyeti'l-muhdesîn*, s. 34.

⁸⁸ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, IV, 143.

⁸⁹ Sağır, *es-Savtu'l-lügavî fi'l-Kur'ân*, s. 167-168. Ayrıca bk. Zevbaî, *İlmu'l-Maânî beyne belâğati'l-kudâmâ ve üslûbiyyeti'l-muhdesîn*, s. 34.

⁹⁰ Seyyid Kutub, *et-Tasviru'l-fennî fi'l-Kur'ân*, s. 95.

⁹¹ Suyutî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2002, II, 912; Hasan Mindîl Hasan-Misem Abdürresûl, “eş-Şekvâ elfâzuhâ ve esâlîbuhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerim”, *Mecelletu'n-nezâheti ve ş-şeffâfiyye li'l-buhûs ve'd-dirâsât*, 2014, sayı: 8, Bağdat, s. 176; Sağır, *es-Savtu'l-lügavî fi'l-Kur'ân*, s. 165; Temmam Hassan, *el-Beyân fi ravâi'l-Kur'ân*, Kahire: Alemü'l-kütüb, 1993, s. 288.

Bütün bunların ötesinde bu kelimenin sesi, onların içinde kıvranıp durdukları o kaba, şiddetli azaba işaret ediyor.⁹²

26. التَّقَمَةُ (iltekamehû)

“فالتَّقَمَةُ الحَوْتُ وَهُوَ مُلِيمٌ (O kendi kendini kınarken balık onu yuttu.)” (Sâffât 37/142)

Burada Yunus peygamberi balığın yutması anlatılmaktadır. Bu âyetteki “التَّقَمَةُ (iltekamehû)” yani “onu lokma etti, yuttu” ifadesi, yutmanın hayaldeki karakteristik hâlini çiziyor. Burada sanki yaptığından pişmanlık duyan ve vicdan azabı çeken birini bir anda balığın yutmasını seyrediyor gibi oluruz. Çabukluğu ifade etmek için de atif harflerinden “ف (fe)” harfi seçilmiştir. Yani denize atıldıktan sonra balık hemen onu yutuvermiştir.

27. مُتَشَاكِسُونَ (müteşâkisûne)

“صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رِجَالًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرِجَالًا سَلَمًا لِرِجَالٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا” (Allah birbiriyle çekişip duran birçok ortak efendileri olan bir adamla yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı misal olarak verir. Bu ikisi eşit midir?)” (Zümer 39/29)

“مُتَشَاكِسُونَ (müteşâkisûne)” lafzı, çoğul bir ism-i fâil olup يَشْكِسُ şeklinde dördüncü baktan bir kelimedir. “شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ” sıfat tamlaması, birbirine zorluk çıkararak, fikir birliği sağlayamayan ortaklar anlamına gelmekte olup Kur’ân’da ses-mana uyumunun kemal derecesini bulduğu harika bir örnek oluşturmaktadır. Müteşâkisûne kelimesinin sülâsî yapısını oluşturan ş-k-s harfleri incelendiği vakit, bunların telaffuzunda bir tür harf uyuşmazlığı (tenâfür; kakafoni) bulunduğu görülecektir. Bu uyuşmazlık tefâul kalıbı dâhilinde daha da artmıştır. Dolayısıyla müteşâkisûne lafzı taşımış olduğu “uyuşmazlık” manasını telaffuz itibarıyla de tamı tamına yansıtılmaktadır. Öyle ki bir köleyi istihdam etme hususunda zorluk çeken ve mütemadilen birbirleriyle kavga eden efendi ortakların bu uyuşmazlık hali adeta lafza yansımışcasına harfler de kendi aralarında çekişiyormuş gibi bir pozisyon sergilemektedir.⁹³

28. تَشَقَّقُ (teşakkaku)

“يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا” (O gün yer onların üzerinden süratle sıyrılıp açılır.)” (Kâf 50/44)

⁹² Seyyid Kutub, *et-Tasviru'l-fenni fi'l-Kur'ân*, s. 92. Ayrıca bk. Sülün, *Kur'ân Kılavuzu*, s. 46.

⁹³ Çağıl, “Kur’ân Kıraatinde Musiki Ses Uyumu, Ezgilendirme/Teganni ve Kıraatlerde Fonoloji Ses Anlam İlişkisi”, s. 343-344.

“تَشْتَقُ” fiilini Kûfeliler “تَشْتَقُ (teşakkaku)” şeklinde birinci “te” harfini hazfederek ve “şın” harfini şeddesiz okumuşlardır. Diğerleri ise “te” harfini “şın” harfine idgam ederek (تَشْتَقُ şeklinde) okumuşlardır.⁹⁴

“تَشْتَقُ (teşakkaku)” şeklindeki kıraatte birinci “te” harfinin hazfedilmesi, yerin ölümler üzerinden yarılıp açılması ve ölümlerin dirilip ortaya çıkmasının kolay ve süratli olacağına işaret ederken, “تَشْتَقُ (teşakkaku)” şeklindeki kıraat, kabirlerin şak şak olup teker teker çatladığını ve yerin sinesinde açılan bu derin yarıklardan ölümlerin birbiri ardından dışarı fırladığını daha canlı biçimde tasvir etmektedir.⁹⁵

29. صَكَّتْ (sakket)

“فَأَقْبَلَتْ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ” (Onun hanımı çığlık içinde misafirlere yöneldi, ellerini yüzüne çarptı. ‘Ben kısır bir kocakarıyım.’ dedi.) (Zâriyât 51/29)

Burada Lut kavmine azap etmek için gönderilen meleklerin Hz. İbrahim’e gelip ona ayrıca bir oğlu olacağını müjdelemeleri üzerine, o esnada ayakta olan hanımının bu müjdeyi duyunca şaşırıp çığlık atması anlatılmaktadır. Bu ayetteki “صَكَّتْ (sakket)” fiili, Hz. İbrahim’in hanımının çığlığı ve çat diye ellerini yüzüne çarpmasını mana ve telaffuz uyumu içinde bütün güzelliği ile hayal ve kulağımıza hissettirmektedir.

30. يُدْعُونَ (yude’üne)

“يَوْمَ يُدْعُونَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعَاً” (O gün onlar cehennem ateşine itilip kakıla götürülecekler.) (Tûr 52/13)

“يُدْعُونَ (yude’üne)” kelimesi, “şiddetle itilmek” demek olup onların cehenneme şiddetle ve kaba bir şekilde götürüleceklerini anlatmaktadır. Tefsirlerde anlatıldığı üzere, cehennem bekçileri onların ellerini boyunlarına bağlayacak, alınlarını ayaklarıyla birleştirecek, sonra cehennem ateşine varıncaya kadar onları yüzüstü itecek ve boyunlarından dürterek götürüleceklerdir.⁹⁶ Bu “دَعَاً” kelimesi, delalet ettiği manayı nağmesi ve gölgesiyle birlikte tasvir etmektedir. Zira itilip kakılarak götürülen kişi, çoğu zaman gayr-i ihtiyarî bir şekilde “ea!” diye bir ses çıkarır. O kelimenin telaffuz edilmesi bu sesi çağrıştırdığı gibi, ondaki zorlamalı ses de yapılan şiddeti ve kaba muameleyi hatırlatır.⁹⁷

⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIX, 465.

⁹⁵ Çağlı, “Kur’ân Kıraatinde Musiki Ses Uyumu, Ezgilendirme/Teganni ve Kıraatlerde Fonoloji Ses Anlam İlişkisi”, s. 345.

⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIX, 520-521.

⁹⁷ Seyyid Kutup, *et-Tasvîru’l-fenni fi’l-Kur’ân*, s. 95.

31. نَضَّاحَتَانِ (neddâhatân)

“فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاحَتَانِ (Bu iki cennette gürül gürül akan iki pınar vardır.)” (Rahmân 55/66)

Arapça'da suyun sakin ve yavaş akmasını anlatmak için “نضح” fiili kullanılırken, hızlı ve sert akmasını anlatmak için ise “نضخ” fiili kullanılır. “ح (hâ)” harfi, ince sesli olduğu için suyun zayıf ve cılız akmasını anlatırken; “خ (hâ)” harfi, kalın sesli olduğundan dolayı suyun daha güçlü akmasını anlatırken kullanılmıştır. Bu nedenle “نضخ” fiili, “نضح” fiilinden daha kuvvetli olup⁹⁸ gürül gürül akmayı ifade eden “نَضَّاحَتَانِ (neddâhatân)” kelimesini telaffuz ederken boğazdan hırıltı ile çıkan “خ (hâ)” sesi hiç Arapça bilmeyenler için bile manayı duyurmayı başarmaktadır.

32. تَفَسَّخُوا (tefessehû)

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّخُوا فِي الْمَحَالِسِ فَأَنصِتُوا بُنَى اللَّهُ لَكُمْ” (Ey iman edenler! Meclislerde ‘Yer açın’ denilince yer açın ki, Allah da size genişlik versin.)” (Mücâdele 58/11) Bu âyette safır sıfatı olan “س (sîn)” harfinin peş peşe beş kez tekrarlanmasının doğurduğu fonetik ortam, bu ilahî emir gereğince meclise gelenlere yer açmak için birbirlerini sıkıştırmaya başlayan insanların ileri geri, sağa sola hareket etmeleri esnasında elbiselerinin çıkarttığı sürtünme sesini yansıtıyor gibidir.⁹⁹

33. صَرْصَرٍ (sarsar)

“وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ (Ad kavmine gelince, uğultulu azgın bir fırtına ile helak oldular.)” (el-Hâkka 69/6)

“صَرْصَرٍ (sarsar)” kelimesi, esmesi, sesi ve soğuğu çok şiddetli olan demektir.¹⁰⁰ Rüzgâr şiddetli estiği zaman uğultuya benzer bir ses duyulduğu için onun böyle isimlendirildiği söylenmiştir.¹⁰¹ “Sarsar” lafzının tınısı da, önüne gelen her şeyi kökünden koparacak derecede kuvvetli esen rüzgârın (uğultulu) sesini yansıtmaktadır.¹⁰²

⁹⁸ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, II, 158.

⁹⁹ Necdet Çağlı, *Kur’ân Belâgati ve Fonetigi Yönünden Kiraatler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002, s. 111.

¹⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 450; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, IV, 188; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur’ân*, XXI, 191.

¹⁰¹ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXVII, 113.

¹⁰² Bereke, Abdulgani Muhammed Sa’d, *Üslûbu'd-Da’veti'l-Kur’âniyye*, Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1983, s. 128.

34. الطَّامَّةُ (et-tâmme) ve الصَّاحَّةُ (es-sâhha)

Kur'ân'da kıyamet gününün isimleri olarak geçen “طَّامَّةُ (et-tâmme)”¹⁰³ ve “صَّاحَّةُ (es-sâhha)”¹⁰⁴ lafızlarındaki sert nağme de, insana kıyametin dehşetli gürültüsünü hatırlatmaktadır.¹⁰⁵ “et-Tâmme”; “her felaketin üstüne çıkıp bastıran büyük bela”¹⁰⁶, “def edilemeyen felaket”¹⁰⁷, anlamındadır. “es-Sâhha” ise; “sesi şiddetle kulaklara çarpan”¹⁰⁸, “şiddetinden dolayı kulakları sağır eden sayha”¹⁰⁹ anlamındadır.

“et-Tâmme” lafzı, ses tonuyla manasını tasvir etmekte; her şeyi kaplayıp içine alan tufan misali, bastıran ve kaplayan bir şey olduğu izlenimi vermektedir.¹¹⁰ Bu lafzın fonetik yapısı, bir gümbürtü ve patlatma sesi yansıtmakta olup ayrıca dört elif miktarı bir uzatmaya konu olan medd-i lâzımın bu sesin şiddetini artırdığı söylenebilir.¹¹¹

Etkili ve sert bir ses tonuna sahip olan “es-sâhha” lafzı ise, havayı yararak kulağa ulaşıncaya kadar neredeyse kulak zarını patlatacaktır. Bu sert melodiyle onu takip eden sahneye hazırlık yapılmıştır. Bu, kişinin kendisine en yakın insanlardan kaçıp kurtulmaya çalıştığı sahnedir. O gün kişi; kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve oğullarından kaçacaktır. Kopmayan bağlarla ve sağlam ilişkilerle bağlandığı insanlardan kaçacaktır. Fakat kıyamet bütün bağları parçalayacaktır.¹¹²

35. حُشِرَتْ (huşirat)

“وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ” (Vahşi hayvanlar toplandığı zaman.)” (Tekvîr 81/5)

Bu ayetteki toplanma manasındaki “حُشِرَتْ (huşirat)” kelimesi bazı kıraatlerde “huşşirat” şeklinde okunmuştur.¹¹³ Bu kelime “huşşirat” şeklinde okunduğunda “şın” harfindeki tefeşşi/sesin yayılması sıfatından dolayı vahşi hayvanların hışırtyla, gürültüyle etrafa yayıldıkları ortaya çıkmaktadır.¹¹⁴

¹⁰³ Nâzi'ât 79/34.

¹⁰⁴ Abese 80/33.

¹⁰⁵ Sülün, *Kur'ân Kılavuzu*, s. 45.

¹⁰⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 309; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, IX, 23; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 284.

¹⁰⁷ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 50; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5567.

¹⁰⁸ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXXI, 64; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5587.

¹⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, XXII, 88.

¹¹⁰ Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-fennî fi'l-Kur'ân*, s. 93.

¹¹¹ Çağlı, “Kur'ân Kıraatinde Musiki Ses Uyumu, Ezgilendirme/Teganni ve Kıraatlerde Fonoloji Ses Anlam İlişkisi”, s. 343.

¹¹² Seyyid Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'ân*, VI, 3834.

¹¹³ Abdülfettâh Pâlüvî, *Zübdetü'l-irfân*, İstanbul: Arif Efendi Matbaası, 1312/1894, s. 142.

¹¹⁴ Necati Tetik, “Ses ve Anlam İlişkisi Bakımından Kur'ân ve Kıraat”, *Kur'ân ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu (17-18 Mayıs 2001 Van)*, Erzurum: Bakanlar Matbaası, 2001, s. 298-299. Ayrıca bk. Aydın, “Kur'ân'da Anlamı Güçlü Kilan Üç Unsur: Teşhis-İntak, Ses-Anlam Uyumu, İstiâre”, s. 109.

36. ضَبْحًا (dabhen)

“وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا” (And olsun o harıl harıl koşanlara)” (el-Âdiyât 100/1) Bu âyetin kıraati esnasında, nefes nefese kalmış dörtnala koşan savaş atlarının harıl harıl öten derin soluklarının sesi, “ضَبْحًا” (dabhen)” lafzının oluşturduğu tınıyla zihinlerde canlandırılmaktadır.¹¹⁵ Âyette geçen “ضَبْحًا (dabh)” lafzı, atın koşma esnasında çıkardığı ses olup bu, kişneme ve yiyeceği gördüğünde çıkardığı ses dışında koştuğu zaman dudaklarının sarkmasından oluşan sestir. Hatta İbn Abbâs bu sesi “أَعْ أَعْ (eh! eh!)” şeklinde taklit etmiştir.¹¹⁶

Sonuç

Bir dil ve edebiyat mucizesi olan Kur'ân hangi konuda söz söylerse söylesin, kastedilen manayı en mükemmel şekilde anlatmıştır. Kur'ân herkesin bildiği harflerin ve seslerin en güzellerinden, en güzel nağmelerinden, bütün Arapların bildiği ve dolayısıyla bütün insanların anlayabileceği kelimelerin en muhteşemlerinden seçilerek Allah'tan başka kimsenin yapamayaacağı canlı bir dokuma ile dizilip dokunmuş, böylece lafız mananın, mana da lafzın aynası olmuştur.

Kur'ân'da geçen bazı kelimelerin sesleriyle manaları arasında büyük bir uyum vardır. Ondaki bu ses-mana uyumunun bir tezahürü olarak ses yansımaları birçok kelime bulunmaktadır. Onda bu tür kelimeler kullanılması, ses tonları ve nağmeleriyle anlatılan şeylere uygunluk arz ederek manayı kuvvetlendirmiş, anlatımı daha canlı ve renkli hale getirmiş, kelimelere adeta hayat ve ruh vermiştir. Bu yüzdendir ki, Arapça bilmeyen birisi bile o kelimeleri okurken veya dinlerken duyduğu seslerden onların manasından bir şeyler hisseder.

Kur'ân'da ses yansımaları kelimelerin bulunması, onun mesajının evrensel yönüne bir katkı olarak değerlendirilebilir. Mesajının evrenselliği, mesajın aktarılmasına vesile olan kelimelerinin bütün insanlar tarafından anlaşılabilen taklidî seslerden oluşmasıyla daha da güç kazanmaktadır.

¹¹⁵ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed Se'âlibî, *Fıkhü'l-lüğa ve sırru'l-Arabîyye*, Kâhire: Müessesetü'l-muhtâr, 2009, s. 160; Seyyid Kutub, *Meşâhidü'l-Kıyâme fi'l-Kur'ân*, Kâhire: Dâru's-şurûk, 16. bs., 2006, s. 72.

¹¹⁶ Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, tahk. Ebû Muhammed b. Âşûr, Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 2002, X, 269.

Kaynakça

Abduttevvâb, Ramazan, *Buhûs ve makâlât fi'l-lüğâ*, Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1982.

Aydın, Hayati, "Kur'ân'da Anlamı Güçlü Kılan Üç Unsur: Teşhis-İntak, Ses-Anlam Uyumu, İstiâre", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2003, sayı: 16, ss. 103-114.

Beydâvî, Kâdî Ebû Said Nâsıruddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.

Çağıl, Necdet, *Kur'ân Belâgati ve Fonetigi Yönünden Kıraatler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002.

Çağıl, Necdet, "Kur'ân Kıraatinde Musiki Ses Uyumu, Ezgilendirme/Teğanni ve Kıraatlerde Fonoloji Ses Anlam İlişkisi", *Uluslararası Kıraat Sempozyumu (16-18 Kasım 2012)*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2015, ss. 327-361.

Fâhirî, Salih Selim Abdülkadir, *ed-Delâletu's-savtiyye fi'l-lüğati'l-Arabiyye*, İskenderiye: el-Mektebu'l-Arabiyyi'l-hadîs, ts.

Hassan, Temmam, *el-Beyân fi ravai'i'l-Kur'ân*, Kahire: Âlemü'l-kütüb, 1993.

İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: Dâru't-Tunusiyye li'n-neşr, 1984.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hasâis*, tahk. Muhammed Ali Neccâr, Beyrut: el-Mektebetu'l-ilmiyye, ts.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrerem Ifrikî Mısırî, *Lisânu'l-Arab*, tahk. Âmir Ahmed Haydar, Beyrût: Dâru Sâdır, ts.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. bs., 1984.

İsfahânî, Râgıb, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, tahk. Safvan Adnan Davudî, Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2002.

Kılıç, Sadık, *Kur'ân: Dildeki Sonsuz Mucize*, İstanbul: Gelenek Yay., 2003.

Kınar, Kadir, "Arap Dilinde Seslerin Anlamı Yansıtması", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, sayı: 20, ss. 7-23.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

Müftüoğlu, Ömer, *Kur'ân'ın Sesleri*, Ankara: Otto Yayınları, 2015.

Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *et-Tefsîru'l-kebîr: Me-fâtihu'l-ğayb*, 2. bs, Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye, 2004.

Sağîr, Muhammed Hüseyin Ali, *es-Savtu'l-lügavî fi'l-Kur'ân*, Beyrût: Dâru'l-Müverrihi'l-Arabî, 2000.

Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşf ve'l-beyân*, tahk. Ebû Muhammed b. Âşûr, Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 2002.

Sâlih, Subhî, *Dirâsât fi fıkhi'l-lüga*, Beyrût: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 16. bs., 2004.

Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed, *Fıkhu'l-lüga ve sırru'l-Arabiyye*, Kâhire: Müessesetü'l-Muhtâr, 2009.

Seyyid Kutub, *Meşâhidu'l-kıyâme fi'l-Kur'ân*, Kâhire: Dâru's-şurûk, 16. bs., 2006.

Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-fennî fi'l-Kur'ân*, Kâhire: Dâru's-şurûk, 16. bs., 2002.

Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 5. bs., 2002.

Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman, *el-Muzhir fi ulûmi'l-lüğati ve envâihâ*, tahk. Muhammed Ahmed Câdu'l-Mevlâ Bek, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Ali Muhammed Becâvî, Kâhire: Mektebetü Dâri't-türas, 3. bs., ts.

Sülün, Murat, *Kur'ân Kılavuzu*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, tahk. Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî, Kâhire: Dâru Hicr, 2001.

Tetik, Necati, "Ses ve Anlam İlişkisi Bakımından Kur'ân ve Kıraat", *Kur'ân ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu (17-18 Mayıs 2001 Van)*, Erzurum: Bakanlar Matbaası, 2001, ss. 297-312.

Yıldırım, Mustafa, "Kur'ân Sanatı ve Estetiği Üzerine", *İstem (İslam San'at, Tarih, Edebiyat ve Musikisi Dergisi)*, 2010, sayı: 16, ss. 161-179.

Zebîdî, Muhammed Murtaza Hüseyinî, *Tâcu'l-arûs*, Kuveyt: et-Turâsü'l-Arabî, 2000.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf*, Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye, 2003.

Zevbaî, Tâlib Muhammed İsmail, *el-Belağatu'l-Arabiyye: İlmu'l-Maânî beyne belâğati'l-kudâmâ ve üslûbiyyeti'l-muhdesîn*, Bingazi: Câmiatu Kar-yunus, 1997.

Zevbaî, Tâlib Muhammed İsmail, *min Esâlibi'l-Kur'ân*, Beyrût: Daru'n-nahdati'l-Arabiyye, 1996.

Zülfikar, Hamza, *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1995.